

POČÁTKY VOJENSKÉHO ODBOJE NA RYCHNOVSKU A ŽAMBERSKU¹⁾

Vojenská odbojová organizace Obrana národa se na Rychnovsku začala tvořit krátce po okupaci naší vlasti. Byla řízena generálem Homolou (z pražského ústředí) a plukovníkem Petrem Novákem z Hradce Králové. Jejím prvním velitelem byl major Kynych, bývalý velitel praporu Stráž obrany státu v Rychnově nad Kněžnou, který zapojil do odboje řadu obětavých spolupracovníků již v roce 1939. V Rychnově to byli podplukovník Rudolf Gaksch, major Zelený, Karel Mach, MUDr. Vychodil a JUDr. Nosek, v Solnici František Koch a Čeněk Novotný, v Kvasínách Ing. Karel Páv, ve Skuhrově nad Bělou Václav Střelec, v Javornici Josef Zahradník, v Lukavici František Grim, ve Vamberku Karel Podolský a Josef Mojžíš, v Potštejně Václav Linek, v Kostelci Josef Horák a profesor František Škvára, v Častolovicích Pavel Prediger, v Týništi nad Orlicí Leopold Vidlák a Josef Kejzlar, v Borohrádku Vladimír Jehlička, v Doudlebách František Güttner, v Chlenech Josef Sedláček, v Černíkovcích Václav Sajdl a v Sopotnici Josef Míkula.²⁾ (Poručík Josef Hýbl, který byl později jmenován zpravodajským důstojníkem skupiny, byl zapojen podplukovníkem Gakschem). Většina uvedených spolupracovníků složila do rukou majora Kynycha vojenskou přísahu.

V počátcích se ilegální činnost orientovala na evidování zbraní a na opatřování pohonných hmot. Část zásob byla zakopána v objektu pletárny Mach a Leděč, zbraně, které se podařilo shromáždit, byly ukryty v zámkárně firmy Fáborský. Byly též rozšiřovány odbojové letáky a časopisy, které byly povětšinou získávány od místní organizace komunistické strany. Stykem s ilegální KSČ byl pověřen Karel Mach. Později bylo též překročeno ke zpracování mobilizačního plánu, který byl uložen v bytě majora Kynycha.³⁾

V počátečním období okupace se organizace podílela též na hledání cest, kterými čeští lidé mohli odcházet do zahraničí. V červenci roku 1939 vyslal Josef Hýbl poručíka Václava Šrajera do Moravské Ostravy, Hrušova nad Odrou a Nové Vsi u Svinova. Měl prošetřit možnosti přechodů

buď štolami dolů Hubert a Ida nebo přes Hrušovské rybníky na Vrbici a Bohumín, v nejhrošším případě přes lesní masivy na Morávku a Těšín. Ve Slezské Ostravě jednal s poručíkem Sklenářem. Jeho poslední zpráva sdělovala, že jeho ilegální pobyt v Háji u Opavy byl prozrazen a že je sledován gestapem. Více zpráv od něho nedošlo, pátrání po jeho osobě bylo bezvýsledné. Jako mnozí jiní i on zmizel v propadlišti pohraničních přechodů.⁴⁾

Zatýkání, ke kterému došlo počátkem roku 1940 na Královéhradecku, se přeneslo i na Rychnovsko. V notesu, který byl gestapem zajištěn v hradeckém bytě plukovníka Nováka, byl v seznamu jmen a adres uveden i major Kynych. Byl zatčen v ranních hodinách dne 13. února 1940. U jeho osoby zatýkání na Rychnovsku skončilo. Ani jednoho ze svých spolupracovníků neprozradil. Vyhотовené mobilizační plány se mu podařilo včas odstranit a zničit. Spojení s nadřízeným velitelstvím však bylo dočasně ztraceno. Protože se gestapu nepodařilo jeho ilegální činnost dokázat, byl v červnu 1940 propuštěn z vazby a až do podzimu se mohl pohybovat volně. Počátkem léta 1940 došlo však v Rychnově k dalšímu zatýkání. Udařivstvím pokojské v hotelu Puchwein byl odhalen rychnovský úkryt železničáře Štastného z Hradce Králové. V souvislosti s touto událostí byl koncem června 1940 zatčen Karel Mach a na podzim téhož roku byl ze stejných důvodů vyzván k návštěvě gestapa i major Kynych. Protože však v této době ležel v rychnovské nemocnici s ledvinovou nemocí, na gestapo se nedostavil. Za krátkou dobu nato z Rychnova uprchl a odešel do ilegality. (Skrýval se na mnoha místech, především na Českomoravské vysočině. V roce 1942 byl zatčen a odsouzen na šest let káznice. Dočkal se konce války a šťastně se vrátil do osvobozené vlasti.⁵⁾

Před odchodem do ilegality předal organizaci do rukou majora Zeleného. Sám major Zelený se ve svých vzpomínkách zmiňuje o tom, že na podzim roku 1940 přijel za ním do Rychnova nad Kněžnou gestapem stíhaný major Josef Matohlína, aby mu předal instrukce, podle nichž byl ustanoven nástupcem majora Kynycha ve funkci velitele vojenské organizace v okrese rychnovském.⁶⁾ Jeho aktivními pomocníky byli Karel Krejcar, Oldřich Dohnálek, Jaroslav Zahradník, Václav Růžička a inž. Josef Hanzal. Uvedení spolupracovníci byli s majorem Zeleným ve stálém styku a zprostředkovávali spolehlivě doručování zpráv a rozkazů ostatním příslušníkům vojenské odbojové organizace, se kterými se velitel nemohl sám stýkat.

V létě roku 1941 se organizaci podařilo navázat spojení s blíže neurčenou pražskou odbojovou skupinou. Styk byl navázán prostřednictvím Josefa Dohnálka, hostinského v Rychnově nad Kněžnou, který byl pro zmíněnou skupinu ustanoven jako spojka. K užší spolupráci však nedošlo. Pražská organizace se ve své činnosti více orientovala na jižní Čechy a Moravu.⁷⁾ Prostřednictvím poručíka letectva Bohumila Albla byl Josef Hýbl

ve styku s parašutistou Adolfem Opálkou, který byl v březnu 1942 shozen na území protektorátu jako velitel desantu Out distance. V pozdější době bylo navázáno spojení se skupinou generála Svatoně (prostřednictvím nadporučíka v záloze Galla) a se skupinou R3 na Českomoravské vysočině.⁸⁾

Ani major Zelený pozornosti gestapa neušel. V souvislosti se zatčením majora Matohlína bylo jeho jméno vyzraženo a i on měl být zatčen. Byl však včas farářem Mojžíšem (jenž byl v té době ve vězení gestapa), prostřednictvím inž. Hlaváčka a strážníka Jaroše, varován. Když pro něho gestapo dne 18. května 1942 přijelo, podařilo se mu uprchnout.⁹⁾ V souvislosti s uvedenou akcí byli zatčeni a vyslýcháni hoteliér Červený, v jehož podniku se sešel major Matohlína s majorem Zeleným a typografem Drašnarem. Červený i Drašnar však byli za krátkou dobu propuštěni.

První období odbojové činnosti, ohraničené zatýkáním a perzekucí v letech 1941—1942, hodnotí ve svých vzpomínkách Josef Hýbl: První fáze domácího odboje skončila na popravištích a v koncentračních táborech. „Jeden poznatek však zůstal, i když nebyl po celou dobu války všemi plně respektován a pochopen. A sice ten, že éra Maffie je nenávratně ztracena, že gestapo a jeho praxe není praxí rakouskouherského četnictva, že je nutno pracovat daleko utajněji s využitím všech prvků zpravodajské služby, spíše formou detektivní a nasazováním buněk než a priori budovat jednotky, dělat mobilizační plány a seznamy branců. V základě se tudíž vynořil požadavek postavit jednotky na velitelských kádrech, aniž by se příslušníci mezi sebou znali, vybírat lidi nejspolehlivější a důkladně prověřené, jak po stránce národní, tak i politické. Metody německé tajné služby byly pro nás „tabula rasa“, hráli jsme si prostě s ohněm a s životy lidí ne zcela zodpovědně, poněvadž jsme na odbojovou práci nebyli připraveni ani duševně ani morálně systematickým školením již v době míru. Velkou vinu na této situaci měla naše výzvědná služba a potom špatně pochopená zásada branné předvýchovy širokých mas. Byli jsme pouhými revolucionáři - diletanty, které teprve těžké ztráty a trpké zkušenosti musely poučit, že boj s nacismem není žádnou hračkou, nýbrž zápasem na život a na smrt, že jediný chybný krok může znamenat smrt celé řady lidí.“¹⁰⁾

V roce 1943 bylo opět navázáno spojení s Prahou. Rudolf Gaksch zachycuje tuto událost ve svých vzpomínkách: „Jednoho dne mě vyhledala paní Gallová, manželka zatčeného nadporučíka Galla a ptala se, nechci-li se sejt s důstojníkem, který přijel z Prahy. Souhlasil jsem a sešel jsem se s ním v bytě paní Melicharové, manželky zřízence městské spořitelny v Rychnově nad Kněžnou. Důstojník se mi představil krycím jménem Miron a vyzval mě k pokračování na Gallově práci na Rychnovsku a Žambersku. Poslal mi z Prahy od skupiny, která se podepisovala P, k vyplnění dotazník a formulář přísahy. Obojí jsem vyplnil a podepsal společně s poručíkem Hýblem a majorem Zeleným. Byli jsme přijati a obdrželi jsme

krycí jména. Já jsem byl pověřen organizováním podzemního hnutí v politických okresech Rychnov nad Kněžnou a Žamberk. Z Prahy jsem dostával skupinové rozkazy, tabulky početních stavů jednotek, které jsem měl postavit, zpravodajské a politické směrnice apod. Dal jsem se do práce na organizování skupiny CH.¹¹⁾

Major Jan Zelený žil již v této době v ilegilitě. Ukrýval se převážně na Rychnovsku, mimo jiné též v rodině Karla Krejčara. V zájmu sjednocení odbojového hnutí se v roce 1943 s celou organizační sítí podřídil podplukovníkovi Gakschovi (krycím jménem Gregor, Diamant, Vladimír), který se stal velitelem nově se tvořící skupiny CH. Gakschovým zástupcem a zpravodajským důstojníkem skupiny se stal poručík Josef Hýbl (Lánský, Brodecký).

Ještě v průběhu okupace, zvláště však po skončení války, vznikly mnohé spory o to, zda byl velitelem skupiny CH ustanoven major Zelený či podplukovník Gaksch. Domnívám se, že směrodatné a vysvětlující je v tomto směru svědectví majora Zeleného: „Byl jsem od 18. května 1942 stíhán gestapem a nucen žít v ilegilitě. Moje manželka byla od 19. září 1942 až do 14. dubna 1945 v koncentračním táboře. Z bytu jsme byli na příkaz nacistů vystěhováni. Podmínky pro moji práci v organizaci odbojového hnutí se tím značně ztížily, a proto jsem se v roce 1943 s celou organizační sítí podřídil dobrovolně podplukovníkovi Gakschovi, jenž byl v té době na svobodě a nemusel se ještě skrývat. Bylo to také v zájmu sjednocení odbojové činnosti na Rychnovsku. Spolupráce s Gakschem probíhala v naprosté shodě a za celou dobu nedošlo mezi námi k žádnému nedorozumění.“¹²⁾

Středisko tvořící se skupiny CH bylo na okresním úřadě v Rychnově nad Kněžnou, v kanceláři číslo sedmnáct, nad úřadovnou německého okresního hejtmána. V uvedené místnosti pracoval jako předseda vyživovacího oddělení poručík Hýbl. Protože se v jeho kanceláři scházeli občané města a celého okolí, byly ilegální schůzky, které se zde konaly, nenápadné.

Skupina CH byla rozdělena na čtyři úseky. Úsek ER zahrnoval soudní okres Rychnov nad Kněžnou. Velel mu major Jan Zelený (Šeda, Hajský). Pobočným byl nadporučík Jan Kolc. Do úseku DE patřil okres Kostelec nad Orlicí. V jeho čele stál major Adolf Líbal (Lhotský). Zástupcem byl poručík Alois Dobiášek z Kostelce nad Orlicí. Úsek GE byl tvořen obvodem četnických stanic v Borohrádku, Častolovicích a Týništi nad Orlicí. Velel mu štábní kapitán Jan Dostál (Magdalena). Jeho pobočným byl poručík Václav Neumajer. Poslední obvod — úsek ZE, zahrnoval soudní okres Žamberk. V jeho čele stál štábní kapitán František Markalous (Markrabí, Krab) s pobočným poručíkem Josefem Vanickým. Označení jednotlivých úseků písmeny velké abecedy bylo provedeno podle šifrovací tabulky, která byla sestavena z písmen a číslic dle pořadí soudních okresů.¹³⁾

Veliteli rot, kteří organizovali jednotky a prováděli ve svých podúsecích přípravu k ozbrojenému povstání, byli od roku 1944 následující spolupra-

covníci: v Rychnově nad Kněžnou štábní kapitán František Kotlaba, ve Vamberku nadporučík v záloze Karel Podolský a nadporučík v zál. Bohumil Hudousek, v Solnici kapitán v zál. Václav Střelec, ve Skuhrově nad Bělou nadporučík v zál. Karel Beran a v Javorníci nadporučík v zál. Josef Ruffer. (Hranice rotních podúseků byly totožné s obvody četnických stanic).

Každý velitel musel složit přísahu, ve které se zavazoval věnovat všechny své síly boji za osvobození vlasti z nacistického područí. Text přísahy se dochoval v deníku štábního kapitána Františka Markalouse: „Přisáhám při všem, co je mi svato, v plné shodě se svým svědomím a přesvědčením, že budu poslušen presidenta, vlády Republiky československé a všech svých velitelů, buďsi jsou kdekoliv, přísahám, že budu plnit jejich nařízení vždy a všude, ihned, bez váhání a odporu, že svou jednotku neopustím, že svůj život ochotně dám za svobodu svého státu a za ochranu své vlasti. Přisáhám, že budu ke svým druhům věrně státi, v nebezpečí je neopouštět, ale až do konce brániti své druhy i sebe tak, jak mi káže mužná čest a vědomí občanských povinností. Tak přísáhám!“¹⁴)

Ve všech úsecích byli zároveň ustanoveni velitelé čet a družstev. Ve většině obcí byli jmenováni důvěrníci, kteří tvořili základ vojensko-politické organizační sítě. Byli to většinou bývalí příslušníci finanční stráže, kteří byli za okupace zaměstnáni na okresních a obecních úřadech ve vyživovacích a zásobovacích odděleních.

V jednotlivých obcích pracovali od let 1943—1944 následující důvěrníci: Rychnov nad Kněžnou — Oldřich Dohnálek, Solnice — Ladislav Štěpánek, Kvasiny, Ještětice, Brocná — Josef Pauk, Skuhrov, Hraštice, Svinná — Václav Hýsek, Panská Hrabová, Lukavice — Karel Heger, Javornice — Josef Zahradník, Liberk — Antonín Švejda, Dlouhá Ves, Jahodov, Roveň — Václav Neumajer, Lupenice — Václav Růžička, Černíkovice, Domašín, Třebešov — Josef Friml, sedmnáct obcí četnické stanice Častolovice — řídící učitel Matějka, Slemeno — Oldřich Dohnálek, Lípa — hajný Martínek, Čestice — Eduard Černý, Rašovice — Josef Kopecký, Týniště nad Orlicí — Jan Václavík, Petrovice — Karel Řehoř, Žďár nad Orlicí — Bárta, Borohrádek, Šachov, Zdelov — Emanuel Nikl, Malá Čermná, Velká Čermná, Čičová — Karel Fibich, Kostecké Horky, Rájec — Ladislav Dostál, Koldín — Šeda, Borovnice, Velká Lhota, Malá Lhota — Josef Dostál, Sudslava, Seč — Procházka, Velká Skrovnice — Jareš, Chleny, Krchleby — Ladislav Štěpánek, Vrbice — Josef Martinec, Svídnice — Josef Michalička, Kostelec-ká Lhota, Kostelec nad Orlicí, Tutleky — Adolf Líbal, Doudleby nad Orlicí, Vyhnanov — Oldřich Šorm, Vamberk, Peklo nad Zdobnicí — Antonín Šebesta, Merklovice — Ferdinand Brabec, Záměl — Petr Severin, Potštejn nad Orlicí, Proruby, Polom — Jaroslav Pěkníc, Petr Severin, Sopotnice, České Libchavy, Česká Rybná — Josef Lžíčař, Orlická Rybná — Josef Černošous, Josef Sedláček, Záchlumí, Litice nad Orlicí, Bohousová, Dolní Čerm-

ná, Petrovice u Kyšperka — František Bohuslav, Slatina nad Zdobnicí — Josef Mareš, Pěčín — Karel Kalát, Kameničná — Jan Kotyza, Žamberk — František Markalous, Helvíkovice, Dlouhoňovice — Adolf Weirauch, Lišnice — František Bříza, Kunvald, Klášterec nad Orlicí — Bohuslav Kepřta, Nekoň, Sobkovice, Studené, Mistrovice — Josef Charvát, Sedivec, Jablonné nad Orlicí — Josef Šťastný, Verměřovice — Václav Filáček, Orlice, Kunčice, — Alois Dvořák, Kyšperk — Jan Šlesingr, Bohumil Krejza, Lukavice u Kyšperka — Václav Paukert, Kyšperk — Rudolf Kozel, Žampach, Písečná, Hnátice, Rotnek, Hejnice — Josef Jandík, Dolní Dobrouč — Josef Ptáček. Zpravodaji pro sousední úseky byli následující spolupracovníci: poručík letectva Bohuslav Albl (Královéhradecko), Lidmila Kafková (Novoměstsko), Josef Kopřiva (Vysokomýtsko), Alois Jelínek (Lanškrounsko).¹⁵⁾

O počátcích politické organizace na Žambersku se ve svých vzpomínkách zmiňuje Otta Pospíšil: „V dubnu 1942 začínáme s Josefem Charfreitagem uvažovat o podzemním hnutí a přípravě národního výboru. Přibíráme k práci J. Jandíka a inž. J. Kowalského, později i Bedřicha Krčmáře... První naše schůze se konala 4. června, právě v den úmrtí Heydricha... Jelikož jsme první schůzi konali 4. 6., užívali jsme v počátcích heslo „46“. Později, když jsme si museli z opatrnosti dát krycí jména, ponechal jsem si toto označení pro sebe... V září konáme druhou schůzi, opět na radnici... V druhé polovině roku 1943 získávám na základě jednomyslného souhlasu všech do národního výboru Bedřicha Krčmáře a hned nato usneseno rozšířit národní výbor ještě o zástupce dělnictva z obou továren, o Antonína Dvořáka a Hlavsu... Snažím se získat spojení s Prahou jednak prostřednictvím dr. O. Adamce, jednak prostřednictvím poručíka Kubálka, dříve u mne v kanceláři zaměstnaného, ale zatím bezvýsledně... Jandík navazuje styky s některými dobrými Čechy po obcích našeho okresu a koncem roku usneseno připravovat postupně okresní národní výbor... Dle názoru vojenské skupiny se konec očekává v květnu 1944. V dubnu nám budou shozeny zbraně. Dáváme se do horečné činnosti. Vojenská skupina provádí mobilizaci ročníků 1898—1918, Markalous shání důstojníky, leckde je také odmítnut, že je ještě brzy, zjišťuje se potřeba zbraní, tvoří se prapor ZE.“¹⁶⁾

Žamberský okres byl do organizační sítě skupiny CH zapojen počátkem roku 1944. Jak k tomuto zapojení došlo, zachycuje deník Františka Markalous: „V březnu 1944 navštívil mne poručík Josef Hýbl, přednosta zásobovacího oddělení okresního úřadu v Rychnově, kdysi můj žák v důstojnické škole, později v kurzu pro důstojníky těžkého opevnění v Jincích, jehož jsem znal jako agilního a průbojného důstojníka. — Setkali jsme se jako muž s mužem, přímo a otevřeně. Prohlásil, že se v Rychnově tvoří skupina, jež bude sestávat z praporů v oblasti každého soudního okresu a položil mi otázku, zda bych chtěl organizovat a postavit tuto jednotku na okrese žamberském. — Po několika dotazech, které mi zajišťovaly solidní podklad činnosti, přijal jsem bez váhání tuto úlohu a stiskem ruky

zpečetil svůj slib. Po několika dnech při mé návštěvě v Rychnově podepsal jsem přísahu prezidentu a Československé republice a složil slib do rukou velitele skupiny CH podplukovníka Gaksche, který mne znal z milovické střelecké školy. — Nato obdržel jsem určovací dekret, organizační instrukce, tabulky, a zpravodajské instrukce, jež mi měly být prvním podkladem k práci. Vypracoval jsem rámeček praporu a zařadil známé důstojníky, rotmistry a poddůstojníky na příslušná místa. Bylo nutno některé z nich, jimž bylo možno důvěřovat, již zapojit, ježto šlo především o zpravodajskou činnost, která musela být pokud možno široká, rychlá a hlavně pravdivá. — Začátkem května 1944 zavolal jsem si nadporučíka v záloze Josefa Kowatského, asi o dva dny později poručíka v záloze Josefa Vanického. Po krátkém vysvětlení oba moji nabídku přijali a podepsali text přísahy. Vanický doporučil mi pak ještě nadporučíka Janderku. S tímto jsem se sice osobně nesetkal, ale i tento důstojník se bez váhání zavázal ke spolupráci. Počátek vojenské činnosti byl postaven. — Skoro v téže době, krátce po Hýblově návštěvě v Žamberku, podařilo se mi při jedné rozmluvě s ředitelem městského úřadu Ottou Pospíšilem objevit i základy složky politické a tak po vzájemném dohovoru nastala obaplná, radostná a vzrušující práce v obvodu celého okresu. Jako spojka k veliteli skupiny CH fungoval finanční respicient Kepřta z Kunvaldu.¹⁷⁾

Po seskoku desantu Barium byla mezi parašutisty a vojenskou organizací na Rychnovsku navázána úzká spolupráce. Vlastní činnost skupiny CH se příchodem parašutistů značně zaktivizovala. Poměrně široká organizační síť, v posledním období málo narušovaná zatýkáním, se stala základnou, která umožnila organizační začlenění nově se tvořící odbojové organizace do ilegálního podzemí. Prostřednictvím rozsáhlé sítě důvěrníků a spolupracovníků v jednotlivých obcích našli parašutisté spolehlivé ilegální úkryty a získávali cenné informace, které se staly důležitým pramenem hodnotné zpravodajské činnosti skupiny Barium. Je mimo pochybnost, že i v této části severovýchodních Čech přišli parašutisté do prostředí, které předpoklady pro jejich náročnou ilegální činnost splňovalo.

POZNÁMKY

- ¹⁾ Článek je jednou z kapitol připravované knihy Barium v sítích gestapa, jež pojednává o historii odbojové organizace Barium—Velký Josef.
- ²⁾ Dopis Jana Zeleného autorovi z 11. dubna 1968.
- ³⁾ J. Hýbl: Zpráva o činnosti ve vojensko—politickém a partyzánském odboji v letech 1939—1945 z 17. června 1945, str. 2. (Zpráva je majetkem pí. Lidmily Kařkové—Hýblové).
- ⁴⁾ J. Hýbl: Zpráva o činnosti... , str. 4.
- ⁵⁾ J. Hýbl: Zpráva o činnosti... , str. 3.
- ⁶⁾ Dopis Jana Zeleného autorovi z 8. listopadu 1967.

- 7) R. Gaksch: Činnost velitele skupiny CH za okupace a od 5. května 1945, str. 1. (Zpráva je uložena u bývalého předsedy organizace Velký Josef, Vojtěcha Doležala).
- 8) J. Hýbl: Zpráva o činnosti . . . , str. 10.
- 9) Dopis Jana Zeleného autorovi z 8. listopadu 1967.
- 10) J. Hýbl: Zpráva o činnosti . . . , str. 4.
- 11) R. Gaksch: Činnost velitele . . . , str. 2.
- 12) Dopis Jana Zeleného autorovi z 11. dubna 1968.
- 13) J. Hýbl: Zpráva o činnosti . . . , str. 11—12.
- 14) F. Markalous: Moje činnost v odboji 1939—1945 (deník), nestránkováno. (Deník je majetkem p. Markalousové).
- 15) J. Hýbl: Zpráva o činnosti . . . , str. 7—8.
- 16) O. Pospíšil: Moje ilegální činnost za německé okupace a jiné události s tím spojené, str. 9—15. (Paměti jsou majetkem rodiny Pospíšilových z Pardubic).
- 17) F. Markalous: Moje činnost v odboji 1939—1945.